

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Peternel

**Fenomen notranjega sovražnika: analiza primera SFRJ za
obdobje 1968–1991**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Peternel

Mentor: doc. dr. Iztok Prezelj
Somentor: doc. dr. Damijan Guštin

**Fenomen notranjega sovražnika: analiza primera SFRJ za
obdobje 1968–1991**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Babici Ivanki.

Počivaj v miru.

Zahvala

Doc. dr. Iztoku Prezlju in doc. dr. Damijanu Guštinu se zahvaljujem za mentorstvo in pomoč pri nastajanju diplomske naloge. Za pomoč pa izrekam zahvalo tudi osebju knjižnice INZ in

Mirku Nidorferju iz Maribora.

Posebej bi se rada zahvalila svoji družini in sorodnikom, ki so me v času študija podpirali ter mi tako ali drugače stali ob strani.

Zahvala gre tudi fantu Janu, njegovim staršem in vsem ostalim, ki ste verjeli vame in mi kakorkoli pomagali.

Fenomen notranjega sovražnika: analiza primera SFRJ za obdobje 1968-1991

Uporaba izraza »notranji sovražnik« se je začela v času druge svetovne vojne in še posebej po končani vojni, ko je prišla na oblast Partija. Začelo se je obdobje zastraševanja, množičnih pobojev, prisilnega dela, agrarne reforme, nacionalizacije, zaplemb premoženja, procesov proti duhovnikom in redovništvu ter prepovedi in zaplemb tiskane besede. To je bil čas kratenja človekovih pravic in svoboščin, ko je Partija marsikaj naredila po svoje. Zato je tudi sama konstruirala notranje sovražnike, da bi se zaščitila in upravičila svojo represijo ter način vladanja.

Diplomsko delo je osredotočeno predvsem na študiji primera, ki zajema dve pomembni osebnosti tistega časa. To sta Stane Kavčič in Edvard Kocbek. Oba sta bila s strani Partije imenovana za notranja sovražnika. V diplomskem delu so še opisane druge vrste nasilja, ki so bile izvedene nad domnevnimi notranjimi sovražniki. Ti pa so tudi bili vključeni v Sistem splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, ki je bil namenjen prav obrambi pred sovražniki ter splošni družbeni varnosti.

KLJUČNE BESEDE: notranji sovražnik, Jugoslavija, Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita (SLO in DS).

The phenomenon of internal enemy: case analysis of Yugoslavia for the period 1968-1991

The use of a term "internal enemy" began in the time of Second World War and continued especially after the war, when Party came into power. New period of intimidation, massive killing, forced labor, agrarian reform, nationalization, confiscation of property, processes against priest and monasticism and also prohibition and confiscation of the printed word had begun. That was the time violation of human rights and liberties, when Party did lot of the things as she wanted. Therefore, she constructed internal enemies, for protecting and justifying her own repression and the way of governance.

Thesis is focused especially on the case study, which contains two important persons of that time. These persons are Stane Kavčič and Edvard Kocbek. The Party named them both as the internal enemy. In thesis are also described other types of violence, which were performed on internal enemies. The internal enemies were also included in general national defense system and social self-protection, which was devoted to the defense against enemies and general social security.

KEYWORDS: internal enemy, Yugoslavia, general national defence and social self-protection.

KAZALO

SEZNAM KRATIC.....	7
1 UVOD	8
1.1 Metodološki okvir	9
1.1.1 Predmet in cilj preučevanja	9
1.1.2 Hipoteza	9
1.1.3 Raziskovalne metode.....	9
2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV.....	10
2.1 Notranji sovražnik	10
2.2 Družbena varnost.....	10
2.3 Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita.....	10
3 SOCIALISTIČNA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA.....	11
3.1 Osnovni podatki	11
3.1.1 Političnogeografska lega	11
3.1.2 Prebivalstvo	12
3.2 Jugoslavija pred nastankom doktrine SLO in DS	12
4 SPLOŠNA LJUDSKA OBRAMBA IN DRUŽBENA SAMOZAŠČITA.....	13
4.1 Vzroki zasnove	13
4.2 Sistem splošne ljudske obrambe.....	15
4.2.1 Subjekti sistema SLO	16
4.3 Sistem družbene samozaščite	16
4.4 Notranji sovražnik v sistemu SLO in DS	17
4.4.1 Nacionalistične sile	18
4.4.2 Dogmatsko-birokratske sile.....	18
4.4.3 Anarholiberalistične sile.....	19
4.4.4 Ostanki stare razredne družbe	19
4.4.5 Klerikalne sile	19
5 NOTRANJI SOVRAŽNIK- ANALIZA DVEH PRIMEROV	20
5.1 Koncept notranjega sovražnika	20
5.2 Vrste nasilja, izvedene nad domnevnimi notranjimi sovražniki	20
5.2.1 Množični poboji	21
5.2.2 Kratnje človekovih pravic in temeljnih svoboščin	22
5.2.3 Nasilne razlastitve premoženja.....	23
5.2.4 Proces proti duhovnikom in redovništvu	23
5.2.5 Prepovedi in zaplembe tiskane besede	24
5.3 Primer Edvarda Kocbeka.....	25
5.3.1 Biografija.....	25
5.3.2 Postopek proti Kocbeku	28
5.3.2.1 Strah in pogum	28
5.3.2.2 Pričevalec našega časa	29

5.3.2.2.1 Sestava knjige.....	29
5.3.2.2.2 Vsebina knjige.....	29
5.3.2.2.3 Reakcije slovenskega političnega vrha	31
5.3.3 Epilog	32
5.4 Primer Staneta Kavčiča	33
5.4.1 Biografija.....	33
5.4.2 Postopek proti Kavčiču	35
5.4.2.1 Razlogi za obračun	35
5.4.2.2 Afere.....	35
5.4.2.2.1 Ciril Žebot	35
5.4.2.2.2 Cestna afera	36
5.4.2.2.3 Akcija 25 poslancev	38
5.4.2.2.4 Teritorialna obramba in akcija Vrh	38
5.4.2.2.5 Akcija Vrh	39
5.4.3 Epilog	39
6 ZAKLJUČEK.....	40
7 LITERATURA.....	42

KAZALO TABEL

Tabela 3.1 : Prebivalstvo Jugoslavije v številkah	12
---	----

SEZNAM KRATIC

AVNOJ	Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije
CK ZKJ	Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije
CK ZKS	Centralni komite Zveze komunistov Slovenije
CZ	Civilna zaščita
DFJ	Demokratska federativna Jugoslavija
DS	Družbena samozaščita
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
IO OF	Izvršni odbor osvobodilne fronte
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
KNOJ	Korpus narodne obrambe Jugoslavije
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
KPS	Komunistična partija Slovenije
NKOJ	Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije
NOB	Narodnoosvobodilni boj
NOO	Narodnoosvobodilni odbori
OF	Osvobodilna fronta
OZNA	Oddelek za zaščito naroda
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SKOJ	Zveza komunistične mladine Jugoslavije
SLO	Splošna ljudska obramba
SNOO	Slovenski narodnoosvobodilni odbori
SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
SRS	Socialistična republika Slovenija
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
ZIS	Zvezni izvršni svet
ZK	Zveza komunistov

1 UVOD

»Strah poraja nesrečo za nesrečo« je napisal Edvard Kocbek v svoji noveli Temna stran mesca. »Kdor se boji, postane slep in nevaren, in njegova nevarnost poraja nov strah.« Ekstatični pesnik, kot je bil, je gorel v osvoboditvenem zanosu in pregorel v grozi. Slutil je, kaj se dogaja in kaj prihaja. Vendar ni slutil, da bodo zoper njega izvedli množični ideološki pogrom in se po nepotrebnem izogibali objavljanju njegovih del.

Danes ne moremo povsem dojeti strahu, ki so ga občutili ljudje v tistem času. Času, ko je Slovenija še bila del SFRJ in je bil na njenem čelu sam Josip Broz Tito. To je bil čas zločinov in nasilja. Vrstili so se procesi in sodbe in kot lahko vidimo so obsodili mnogo izobražencev tistega časa. Nekaterim je uspelo, da so jih nato pomilostili, toda mnogim se ta želja ni uresničila. Vse sodbe so bile razglašene v časopisih ali preko radijskih valov. Procese so prenašali po zvočnikih na ulice in trge Ljubljane in drugih slovenskih mest. To je bilo torej obdobje decentraliziranega ali populističnega totalitarizma, totalnega nadzora, katerega je spremljal karizmatični voditelj. Odpravili so legalne, socialne in politične tradicije, pojavila se je industrializacija. Vsako drugačno mnenje od zapovedanega je bilo zlo za družbo, notranje politične razlike niso bile dovoljene.

Po končanih obračunih z dejanskimi nasprotniki, so bili takšnega ali drugačnega nasilja deležni še nekateri ostali: od Slovenske akademije znanosti in umetnosti, preko univerze in umetniške sfere, do srednjih šol, tovarn, uradov, župnišč in najbolj zakotnih vasi. Povsod je bilo mogoče in je bilo treba najti sovražnika.

Takrat so postala zastraševanja, zapori, izsiljevanja, grožnje, metanja iz služb, drobna in velika šikaniranja in pridobivanja za tajne službe oblika družbenega obnašanja. To je trajalo več let. Ustvarjena je bila nevidna mreža strahu, oportunizma in ponižanj.

V sedemdesetih letih je po Titovem ukazu partija začela preganjati liberalce in tehnostrate, kmalu so se v besednjaku spet pojavili notranji in zunanji sovražnik, sovražna emigracija in klerikalizem. Prišlo je do splošne družbene amnezije in z njo povezanega oportunizma. V duhu te t.i. specialne vojne sta kasneje nastali t.i. splošna ljudska obramba in družbena samozaščita, ki sta bili namenjeni obrambi pred notranjimi in zunanjimi sovražniki ter splošni družbeni varnosti, saj je nevarnost prežemala vso državo (Jančar 1998, 13–17).

1.1 Metodološki okvir

Metodološki okvir je namenjen oblikovanju okvira diplomskega dela. V sklopu tega bom identificirala predmet in cilje proučevanja, ki jih nameravam doseči; opredelila hipotezo, ki jo bom potrdila/ovrgla v zaključku; navedla bom pa tudi metode, ki jih nameravam uporabiti pri pisanju.

1.1.1 Predmet in cilj proučevanja

Glavni predmet proučevanja diplomskega dela je fenomen notranjega sovražnika, ki ga bom obravnavala na primeru SFRJ in sicer med leti 1968 in 1991. Ker je tema preširoka, se bom pri opisu notranjega sovražnika osredotočila predvsem na t. i. sovražnike, ki so po mnenju oblasti prihajali iz vrst intelektualcev, torej intelektualni sovražniki. Ker pa je tudi teh bilo veliko, se bom omejila na dva in sicer Edvarda Kocbeka in Staneta Kavčiča. Zaradi tega sem postavila tudi časovno omejitev. Cilj ju je predstaviti v celoti, kar zajema biografijo, nekatera glavna literarna dela in seveda zaroto proti njima. Za lažje razumevanje konteksta bom že v prvem delu opisala tudi takratne razmere v Jugoslaviji in pa seveda na koncu Zakon o Ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, ki je nastal v teh letih.

1.1.2 Hipoteza

V političnem okolju nekdane Jugoslavije je oblast identificirala Edvarda Kocbeka in Staneta Kavčiča kot notranja sovražnika, saj sta s svojim javnim nastopanjem odpirala tabuizirana in druga vprašanja tistega časa.

1.1.3 Raziskovalne metode

V svojem diplomskem delu sem uporabila več različnih metod družboslovnega raziskovanja. Pred začetkom samega pisanja sem se najprej poslužila metode zbiranja relevantnih virov, primarnih in sekundarnih, ki sem jih analizirala in jih nato interpretirala ves čas pisanja. Naslednja metoda, ki mi je bila v pomoč, je deskriptivna metoda, ki sem jo uporabila že v začetku, ko sem opredelila temeljne pojme. Sledila je zgodovinska analiza, saj sem analizirala tudi pretekle dogodke, ki so vplivali na določene družbene dogodke, ki so bili pomembni za moje diplomsko delo. Zadnja in ključna metoda je bila študija dveh primerov, kjer sem analizirala vsak primer posebej in ga nato razčlenila na več delov.

2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.1 Notranji sovražnik

Pojem notranjega sovražnika se je začel uporabljati v SFRJ kot element specialne vojne proti SFRJ. Takrat se je aktivnost sil notranjega sovražnika kazala v večih oblikah in metodah subverzivne in drugih aktivnosti. Izhajali so iz različnih političnih in idejnih opredelitev, tako da je del sil deloval iz različnih pozicij buržoazne ideologije o ureditvi družbe, del pa tudi iz birokratsko-estatističnih, nacionalistično-separatističnih in iredentističnih stališč, ki so bila usmerjena k ozemeljskemu razkosanju jugoslovanske skupnosti. Pri svojem delovanju se je vedno povezoval z zunanjim sovražnikom in velikokrat deloval po njegovih zahtevah oziroma v skladu z njegovimi cilji (Vilić in Ateljević 1983, 201).

Po tedanji opredelitvi si je notranji sovražnik aktivno prizadeval ustvarjati položaje, ki bi mu omogočali velik vpliv na trenutne tokove družbenopolitičnih, gospodarskih, kulturnih in drugih gibanj v državi. Izmed posameznih kategorij notranjega sovražnika je marsikateri zasedal določene položaje v prej omenjenih strukturah (Vilić in Ateljević 1983, 201).

2.2 Družbena varnost

Družbena varnost je varnostno stanje, ki je ugotovljeno z varnostnimi ocenami, varnostno-političnimi ocenami, vojaško-političnimi ocenami ter ocenami ogroženosti. Enovito in objektivno ponazori kakšna je dinamika in stanje obrambno-varnostnih razmer v določenem časovnem obdobju in za določeno območje. Zraven se štejejo tudi vplivi na notranjo družbeno ureditev s strani zunanjih ekonomskih, političnih, podtalnih in vojaških dejavnikov. Na podlagi tega se lahko družbena varnost oceni kot stabilna ali nestabilna, zadovoljiva ali nezadovoljiva, ogrožena, lahko pa družbene varnosti sploh ni, kar se zgodi v primeru vojnega stanja (Vršec 1988, 21–22).

2.3 Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita

SLO in DS sta sestavljali sistem, v katerem sta bili organizirani, sta se razvijali in delovali kot sistem obrambe in zaščite države z določenim družbenim ciljem. V tem sistemu so se medsebojno povezovala in pogojevala obrambne in zaščitne dejavnosti in ukrepi, obrambne in zaščitne sile, zadeve ljudske obrambe in družbene zaščite ter njihovi nosilci. SLO in DS sta se

razvijali in delovali vzporedno kot dve temeljni sestavni komponenti obrambno-zaščitnega sistema in sta imeli tudi enako družbeno funkcijo: obramba in zaščita vitalnih vrednot jugoslovanskih narodov, narodnosti, delavskega razreda in delovnih ljudi. Nadalje sta SLO in DS branili in ščitili možnost za nadaljnji socialistični razvoj na temeljih socialističnega samoupravljanja in neuvrščene zunanje politike (Vučinić in drugi 1979, 5–7).

Vilić in Ateljević (1983, 287) pa sta SLO in DS definirala kot enoten sistem sprejetih stališč, v katerem so se pri obrambi in samozaščiti združevali ter funkcionalno in organizacijsko povezovali številni družbeni subjekti. Posebna značilnost tega sistema je bila, da je vanj bilo zajeto vse ljudstvo, vsi delovni ljudje in občani ter vsi drugi družbeni subjekti, ki so bili definirani kot neposredni nosilci obrambno-zaščitnih zadev oziroma kot aktivni dejavniki, organizatorji in izvajalci ukrepov pri obrambi in družbeni samozaščiti (Vilić in Ateljević 1983, 287).

3 SOCIALISTIČNA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA

3.1 Osnovni podatki

3.1.1 Političnogeografska lega

Ozemlje Jugoslavije je imelo svoj največji obseg v povojnem obdobju, ko se je na podlagi mirovne konference k državi priključilo Primorje. Obsegalo je 256.850 km^2 (Melik 1949, 7). Dolžina državne meje na kopnem je znašala 3014 km^2 , po morju pa je tekla od ustja reke Mirne pri Novem gradu do ustje Bojane v skupni dolžini 750 km^2 . Do končnega povečanja je prišlo leta 1954, ko je Jugoslavija dobila še Koper in Novigrad (Melik 1949, 10–11).

Jugoslavija je ležala na stičišču balkanskih, jadranskih in srednjeevropskih področij, kar je vplivalo na njeno zunanjo politiko. Zavzemala je Zahodni del Balkanskega polotoka in segala tudi v njegovo osredje. Tako je imela skupno mejo z Albanijo, Avstrijo, Bolgarijo, Grčijo, Italijo, Madžarsko in Romunijo (Petrović 1952, 16).

3.1.2 Prebivalstvo

V Jugoslaviji je bilo več etničnih skupin. Mednje štejemo Srbe, Hrvate, Muslimane, Slované, Slovence, Makedonce, Črnogorce. Ti so predstavljali 80% vsega prebivalstva, medtem ko so manjšinske etične skupine predstavljale preostali del. Po podatkih iz leta 1981 so med manjšinskimi etničnimi skupinami prevladovali Albanci z 7,7% in Madžari z 1,9%. Številčnost prebivalstva lahko vidimo v Tabeli 3.1.2 spodaj. Heterogenost se je poznala tudi pri jezikih, saj je bilo v Jugoslaviji poznanih več uradnih jezikov: srbo-hrvaški, slovenski in makedonski, med glavne manjšinske jezike pa sta sodila albanski in madžarski (Country Studies Series).

Jugoslavija je bila tudi versko zelo raznolika država. Leta 1990 je rimskokatoliška cerkev predstavljala 30%, srbski in makedonski pravoslavci 50%, muslimani 9%, protestanti 1%, ostale veroizpovedi pa so predstavljale 10% (Country Studies Series).

Tabela 3.1 : Prebivalstvo Jugoslavije v številkah

REPUBLIKE	LETO					
	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Slovenija	1439800	1504427	1591523	1727137	1891864	1965986
Bosna in Hercegovina	2563767	2847459	3277948	3746111	4124256	4365639
Črna gora	377189	419873	471894	529604	584310	616327
Hrvaška	3779858	3936022	4159696	4426221	4601469	4763941
Makedonija	1152986	1304514	1406003	1647308	1909136	2033964
Srbija	6527966	6979154	7642227	8446591	9313676	9721177
SFRJ	15841566	16991449	18549291	20522972	22424711	23467034
SKUPAJ						

Vir: Statistični Urad RS (1992).

3.2 Jugoslavija pred nastankom doktrine SLO in DS

29. novembra 1945 je nova Ustavodajna skupščina proglasila novo ime države- Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ), ustavo pa so sprejeli 31. januarja 1946. Prebirali so jo v štirih jezikih, saj so bili člani v hrvaščini, slovenščini, makedonščini in srbščini. Po Ustavi FLRJ iz leta 1946 je bila FLRJ tip proletarske države, politični sistem je bil ljudska

demokracija, državna ureditev pa je postala federacija. FLRJ je bila sestavljena iz šest republik: Bosna in Hercegovina, Črna gora, Hrvaška, Makedonija, Slovenija in Srbija (Borak in drugi 2005, 858–859; Kristan 1980, 38–56; Žižmond 1979, 25–30).

Obdobje med leti 1949 in 1953 so poimenovali »zvezdni trenutek KPJ«, ko so se Tito in njegovi najbližji sodelavci Djilas, Kardelj in Kidrič zatekali k ideološkim vprašanjem in študirali literaturo, ki sta jo napisala Marx in Engels, vendar tudi tam niso našli odgovorov kako bi po revoluciji organizirali socialistično realnost. To je bil čas, ko se je oblikoval sistem socialističnega upravljanja, ki pa je potreboval več let, da je popolnoma zaživel. Leta 1953 je bilo za Jugoslavijo pomembno leto tudi zato, ker je postal njen predsednik Josip Broz Tito, ki je to ostal do leta 1980 (Pirjevec 1995, 203–209).

7. aprila 1963 so sprejeli novo ustavo, ki so jo poimenovali kot »najboljša na svetu«, čeprav je imela pomanjkljivosti, je nakazovala pomembne spremembe kot so večje individualne svoboščine in razširitev pristojnosti skupščinam. Prinesla pa je tudi preimenovanje države v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. To ime je ostalo tudi po sprejetju nove ustave leta 1974 in se je ohranilo do njenega razpada leta 1992 (Pirjevec 1995, 251–252).

Ustava iz leta 1974 je normativno uredila, poglobila in razvejala samoupravne odnose, kar pa je povzročilo, da so postali ti še bolj zapleteni kot so bili. Narejena je bila tako, da je imela dvojni značaj, kar je pomenilo, da so na eni strani okrepili vlogo republik in pokrajin ter tako zmanjšali centralizem, na drugi strani so poudarjali odnose, ki so temeljili na samoupravljanju, s čimer so delavsko opredelili značaj jugoslovanske družbe in države. V duhu teh sprememb je nastala tudi doktrina SLO in DS (Borak in drugi 2005: 1095–1096).

4 SPLOŠNA LJUDSKA OBRAMBA IN DRUŽBENA SAMOZAŠČITA

4.1 Vzroki zasnove

Zasnova je temeljila na najpomembnejših predpostavkah in vprašanjih na političnem, varnostnem, vojaškem, gospodarskem in drugih področjih, ki se tičejo obrambe in zaščite SFRJ. Med najpomembnejša izhodišča lahko štejemo naslednja:

1. SFRJ je proti vsaki agresivni ali nepravični vojni, proti kakršnemukoli pritisku in uporabi sile. Zato priznava kot upravičene samo osvobodilne, revolucionarne in obrambne vojne. S SLO in DS država nikogar ne ogroža, delovni ljudje si prizadevajo za politiko miru in so proti agresiji, vojni in drugim pritiskom. Po SLO in DS je »agresor vsak, ki ogroža ustavni socialistični samoupravni sistem, svobodo, neodvisnost in celovitost SFRJ« (Vilić in Ateljević 1983, 272; Begović in drugi 1983, 14–15).
2. Družbeni subjekti v SFRJ so odločeni z vsemi sredstvi in silami ter drugimi oblikami, ki so na razpolago, braniti temelje SFRJ. SLO in DS jim omogočata neomejene možnosti, da se vključijo v sistem SLO in DS in tako na različne načine zavarujejo temelje svoje države (Vilić in Ateljević 1983, 272–273).
3. Družbeni sistem mora k uresničevanju SLO in DS pritegniti čim več človeških in materialnih virov, saj se bo le tako na najboljši način izvedla zaščita in obramba SFRJ, ki je odvisna od gospodarske, politične in celotne stabilnosti družbe (Vilić in Ateljević 1983, 273).
4. Ker je človek glavni subjekt v procesu graditve socialistične samoupravne družbe, je posledično tudi glavni subjekt SLO in DS, kar pomeni, da delovni ljudje preko vseh oblik odločajo o vsem, saj je njihova neodtujljiva pravica, da odločajo o svojih osebnih in skupnih interesih v organizacijah, skupnostih itd. SLO in DS je torej le v službi človeka (Vilić in Ateljević 1983, 273–274).
5. Zasnova SLO in DS temelji na opredelitvi iz Ustave SFRJ, kjer je zapisano, da se delovnim ljudem in občanom ne sme preprečiti, da se uprejo agresorju, saj je to njihova pravica. Prav tako nima nihče drug pravice podpisati kapitulacije države ali sprejeti okupacijo. SLO in DS morata delovati v vseh razmerah in na celotnem ozemlju SFRJ, ne glede na to ali jo je zasedel agresor ali ne. V primeru zasede, mora zagotoviti nepretrgan oborožen boj in druge načine boja (Vilić in Ateljević 1983, 274–275).
6. Zaradi neprestane nevarnosti in ogrožanja z različnimi oblikami specialne vojne, morata SLO in DS nenehno in učinkovito delovati tudi v miru, kar pomeni, da morata

imeti v stalni popolni pripravljenosti vse sestavine sistema (Vilić in Ateljević 1983, 275–276).

7. Z DS se uresničuje zaščita temeljnih vrednot države in družbe pred notranjim in zunanjim sovražnikom. Prav tako tudi kreira ovire za specialno vojno in druga protisocialistična in protisamoupravna delovanja (Vilić in Ateljević 1983, 276–277).
8. Če se zgodi oborožena agresija na SFRJ, je oboroženi boj glavni odgovor na agresijo, kar pomeni, da mora biti priprava na to eden izmed glavnih ciljev SLO (Vilić in Ateljević 1983, 277).
9. Bliskoviti vojni se je potrebno upreti z dolgotrajnim in totalnim odporom na celotnem ozemlju, kar je ena izmed opredelitev zasnove SLO in DS. Zato je potrebno izoblikovati sistem, ki bo vključil vse družbene subjekte in vsa sredstva, ki so potrebna in nujna (Vilić in Ateljević 1983, 277–278).
10. V SLO in DS so vključene tudi sile SFRJ, torej JLA in teritorialna obramba. Enotnost teh sil temelji na skupnih interesih narodov in narodnosti SFRJ ter podvrženosti enotnemu vodstvu in poveljevanju, enotni strategiji in taktiki, enotnim načelom organiziranja, opremljanja in usposabljanja pripadnikov oboroženih sil (Vilić in Ateljević 1983, 278–280).
11. Da bi bila obramba in zaščita države uspešna in čim bolj učinkovita, je nujno opiranje na lastne sile, zato zasnova SLO in DS temelji na čim večjem izkoristku razpoložljivih lastnih sil in sredstev, ki jih družba lahko uporabi. Na drugi strani pa je potrebno uporabiti svoje ljudstvo, ki se ga lahko usposobi in uporabi za samostojno oziroma lastno obrambo in zaščito (Begović in drugi 1983, 16–17).

4.2 Sistem splošne ljudske obrambe

Sistem SLO je funkcija in oblika organiziranja vseh družbenih potencialov pri obrambi države. Njena glavna funkcija se pokaže šele v sposobnosti družbe same pri odvrčanju agresorja. Ta pomembna naloga se izvaja z različnimi oblikami aktivnosti in ukrepi (npr. oborožen boj, civilna zaščita, opazovanje in obveščanje itd). Sistem SLO ima posebno

sposobnost. To je, da lahko vse obrambne aktivnosti združi in usmeri v akcijo. Na ta način doseže, da je akcija organizirana, celovita in učinkovita. Vendar pa ima sistem SLO tudi posebnost, saj je lahko organiziran samo v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja, saj le-ti rezultati neposredno vplivajo na varnost in obrambo države (Ljubičić 1986, 115).

Sistem SLO je zelo razvejan in zapleten, ampak kljub temu funkcionalno zelo dobro povezan. V njem se je lahko jugoslovanska družba povezala v enoten obrambni sistem. Da so zagotovljeni ustrezni materialni viri in da je prebivalstvo pripravljeno, skrbi več dejavnikov kot so: organizacije združenega dela, krajevne skupnosti, družbenopolitične in družbene organizacije ter vse družbenopolitične skupnosti. Da je lahko ta sistem deloval tako dobro kot je, je bila potrebna visoka patriotska zavest delovnih ljudi in narodov, iz česar izhaja njihova pripravljenost, da branijo svojo domovino (Ljubičić 1986, 115–116).

4.2.1 Subjekti sistema SLO

V sistemu SLO je veliko subjektov, ki so kot taki nosilci pravic in dolžnosti. To so delovni ljudje in občani, narodi in narodnosti Jugoslavije, organizirani v krajevne skupnosti, organizacije združenega dela, družbenopolitične skupnosti in organizacije ter druge oblike organiziranja, ki skupaj tvorijo celovit sistem (Ljubičić 1986, 116).

Ljubičić (1986) je mnenja, da je najpomembnejši subjekt federacija, saj imajo njeni organi odgovornost pri obrambnih nalogah in skrbijo za povezano celoto sistema SLO. To so: Skupščina SFRJ, Predsedstvo SFRJ, Zvezni izvršni svet, Zvezni upravni organi in drugi. Njihova najpomembnejša funkcija je ugotavljanje neposredne vojne nevarnosti, ki bi jo povzročili zunanji ali notranji sovražniki. Prav tako pa so ti subjekti federacije bili odgovorni za identificiranje in tudi konstruiranje teh sovražnikov (Ljubičić 1986, 117)

4.3 Sistem družbene samozaščite

Družbena samozaščita je sestavni del političnega sistema, njegovega izpopolnjevanja, demokratizacije in delovanja. DS je bila zamišljena tako, da se izvaja s prizadevanji celotne jugoslovanske družbe, v kateri mora biti vsem jasno kdo je sovražnik in kako se odziva,

kakšne so pravice in kakšne dolžnosti, da se jih zaščiti. DS mora biti organizirana in usmerjena s strani socialističnih sil (Vučinić 1979, 213–215).

Vsebina DS temelji na značaju družbenega sistema, njegovi ogroženosti in ogroženosti njegovih vrednot. Da bi ga zaščitili morajo socialistične sile izvajati konkretne ukrepe, da bi se zaščitile pred notranjimi in zunanjimi sovražniki. Zato je pomembno, da se v delovanje vključijo vsi delovni ljudje in občani, saj le na tem temelji uspeh DS. Vendar pa so naloge in aktivnosti DS tako široke, da zahtevajo neprestano aktivnost popolnoma vseh družbenih subjektov. To pomeni razdelitev nalog med subjekte, ki so naštetih že v sklopu SLO (Vučinić 1979, 216–218).

DS ima neposredne in posredne cilje. Med neposredne spada stabilnost družbe in njena zaščita pred različnimi viri ogrožanja, med posredne cilje pa razvoj socialističnih samoupravnih odnosov. Iz teh ciljev pa izhajajo tudi poglavitne naloge, ki so:

- stalna krepitev notranje moči, povezanosti in sposobnosti vseh družbenih okolij in kolektivov ter usposabljanje delovnih ljudi;
- odpravljanje socialnih in drugih vzrokov za škodljive in deviantne pojave ter obnašanje s sodelovanjem vseh dejavnikov;
- stalna krepitev odgovornosti in vloge družbenih in samoupravnih dejavnikov ter delovnih ljudi in občanov;
- usmeritev državnih organov in služb k sistematični in organizirani pomoči, spodbujanje za razvoj, krepitev DS v vseh družbenih strukturah;
- določitev mesta in vloge DS v vseh družbenih sferah in
- angažiranje družbenih subjektov, da ugotovijo stanje, analizirajo pojave, odkrivajo sovražnike, poiščejo vzroke določenih dejavnosti in pojavov ter na podlagi vsega tega določilo konkretne naloge za vse nosilce DS (Vučinić 1979, 222–223).

4.4 Notranji sovražnik v sistemu SLO in DS

Edvard Kardelj je v svojem govoru opisal notranjega sovražnika kot glavnega nosilca kontrarevolucije, saj so tako notranji kot tudi zunanji sovražniki najbolj intenzivno delovali v t.i. povojnem obdobju, torej v obdobju po drugi svetovni vojni. Njihov namen je bil razbiti družbenopolitični sistem v državi oziroma omejevanje razvoja socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji. Notranji sovražnik bi naj potemtakem deloval s cilji specialne

vojne, kar je pomenilo, da bi morali vedno in povsod nasprotovati marksističnim znanstvenim mislim in revolucionarni praksi, s čimer bi poiskali probleme in napake v obstoječi družbeni strukturi in bi tako dokazali premoč in neučinkovitost sistema, proti čemur so se »borili« ljudi v sklopu sistema SLO in DS (Gradišek 1985, 175–176).

Notranji sovražniki, ki so bili identificirani v sistemu SLO in DS, so lahko v državi delovali iz različnih pozicij, ki so našteje in opisane spodaj.

4.4.1 Nacionalistične sile

Nacionalistične sile so predstavljale največjo nevarnost za večnacionalno državo kot je to bila SFRJ. Delovanje se je kazalo predvsem kot protirevolucionarnost, ogrožanje političnega in varnostnega stanja ter družbenih odnosov v državi. Ta družbena nevarnost pa se je izrazila predvsem v treh ključnih oblikah:

- mobilizacija vseh sovražnih sil socializma in samoupravljanja;
- oblikovanje skupne akcijske osnove s prekomejnimi fašističnimi in drugimi reakcionarnimi silami;
- krepitev nacionalizma v državi kot sredstvo za način njenega razbijanja (Gradišek 1985, 178).

Nacionalizem pa je bil tudi sila, ki je povečevala sovražnost do drugih narodov, kar je bilo za SFRJ zelo problematično. Nacionalisti so izhajali predvsem iz birokratsko-unitarističnih, partikularistično-separatističnih, liberalističnih pozicij (Gradišek 1985, 179–180).

4.4.2 Dogmatsko-birokratske sile

Te sile imajo svoj izvor v obdobju Stalinovega napada na SFRJ, ki se je imenoval informbirojevski napad. Na območju nekdanje SFRJ so te sile zaživele, ker je del državljanov nasedel propagandi, ki jo je širil Vzhod in tako so prevzeli vlogo nosilca informbirojevske kampanje v domovini. Za ta korak so se odločali iz karierističnih razlogov, pod vplivom Sovjetske zveze in Stalina, nekatere so v to prepričali tisti, ki so ideologijo oglaševali. Ti notranji sovražniki so se značilno poimenovali (npr. Zveza jugoslovanskih domoljubov), izdajali so časopise in izvajali »verbalno protijugoslovansko propagando.« Z diverzantskimi

akcijami, ki so jih izvajali, so uničili veliko objektov in pobili veliko nedolžnih ljudi (Gradišek 1985, 184–185; Repe 2002, 13–14).

Lahko bi rekli, da so te sile sestavljali ostanki informbiroja, unitaristi in drugi subjekti, ki so izhajali iz birokratsko-etastičnih opredelitev (Repe 2002, 13–14).

4.4.3 Anarholiberalistične sile

Anarholiberalistične sile so se imenovalle tudi »nova levica« za katere je bilo značilno, da so poskušale ob različnih pomembnih dogodkih (zborovanja, posveti, tribune) izničiti pridobitve revolucije. Njihov način vmešavanja je bil takšen, da so na različne načine zaničevali znanstveno vrednost marksizma, na drugačen način prikazovali politiko ZK, omalovaževali oblast delavskega razreda in samoupravljanja. Sami sebe so predstavljali kot borce za boljši socializem in kot najboljše borce za človekove pravice in svoboščine. Največ pripadnikov je iz vrst »Djilasovcev«¹ in ekstremnih univerzitetnih profesorjev (Gradišek 1985, 186–187, Repe 2002, 14–15).

4.4.4 Ostanki stare razredne družbe

K ostankom stare razredne družbe spadajo razredni nasprotniki socialistične revolucije in socialističnega razvoja družbe, to so člani meščanskih strank bivše Jugoslavije, pripadniki bivših kvizlinških formacij, ki so delovali iz različnih položajev iz Zahoda, in obsojenci iz časa NOB. Najbolj aktivni so bili v času mednarodnih kriz (Gradišek 1985, 191–192).

4.4.5 Klerikalne sile

Delovanje klerikalističnih sil ni bilo sprejemljivo za razvoj socialističnih samoupravnih odnosov, saj klerikalizem pomeni zlorabo vere v politične namene. V splošnem je bila veroizpoved v SFRJ svobodna izbira vsakega posameznika, saj je veljalo načelo svobodne veroizpovedi, vendar je bila cerkev ločena od države (Gradišek 1985, 192–194).

Del duhovščine je zagovarjal nacionalistične, separatistične in druge separatete, nekateri so se združevali na podlagi »skrajno reakcioniranih gesel sovražne emigracije«, večji del pa je vero

¹ Milovan Djilas je bil glavni nosilec anarholiberalizma v Jugoslaviji (Gradišek 1985, 186–187).

uporabljal v politične namene. Ti so z željo okrepiti vpliv med vernimi organizirali tradicionalna zborovanja ob verskih zgodovinskih datumih, kjer je imel govor duhovnikov tudi politično vsebino. Nekateri so šli celo tako daleč, da so želeli prikazovanje verskih obredov na televiziji, in pa pravico do soodločanja pri političnih odločitvah (Gradišek 1985, 195–196).

Vendar pa ni ostalo vse znotraj meja, saj so nekateri klerikalci vero zlorabljali tudi v inozemstvu v politične namene. Ta del je bil povezan s sovražno emigracijo in je znan kot zelo grob, saj so na zdomce poskušali vplivati s kleronacionalističnimi stališči, da je vera edini zaščitnik narodne identitete (Repe 2002, 16).

5 NOTRANJI SOVRAŽNIK- ANALIZA DVEH PRIMEROV

5.1 Koncept notranjega sovražnika

Izraz »notranji sovražnik« oziroma »narodni sovražnik« se je pojavil v partijskem besednjaku v času druge svetovne vojne in tudi po končani vojni, torej po letu 1945. To je bil čas komunističnega režima, ki je nenehno odkrival in z različnimi načini zatiral notranje sovražnike. Partija je ta izraz še posebej vzela za svojega, ker je lahko le na ta način uspešno zaščitila svojo nedemokratičnost in represivnost, zato si je velikokrat tudi izmislila oziroma sama konstruirala kakšnega notranjega sovražnika. Tako je Partija za notranje sovražnike označila vse, ki so nasprotovali NOB in socialistični revoluciji (Mikola 1997, 2–3).

Smernice za obračunavanje z notranjimi sovražniki so bile sprejete s strani najvišjih partijskih organov na zveznem in republiškem nivoju. Za izvajanje le-teh so bili zadolženi nižji partijski organi in pa organi represije (OZNA, UDBA, javno tožilstvo, sodišče) (Mikola 1997, 4–5).

5.2 Vrste nasilja, izvedene nad domnevnimi notranjimi sovražniki

Vse opisane vrste nasilja so se začele izvajati po drugi svetovni vojni in so izvirale iz težnje, da je potrebno na nek način obračunati z okupatorjem in njegovimi sodelavci pa tudi kot del revolucionarnih procesov.

5.2.1 Množični poboji

Po drugi svetovni vojni so komunisti začeli izvajati zločine, med katerimi so bili najbolj izstopajoči množični izvensodni poboji domobrancev, vojnih ujetnikov, repatriirancev in aretiranih civilistov (med katerimi je bilo tudi veliko žensk, otrok in starejših ljudi). Največ pobojev se je dogajalo do leta 1946 (na tisoče žrtev), nato se je število drastično zmanjševalo. Organizirani so bili s strani komunistične oblasti, ki je celotno operacijo zelo skrbno načrtovala, saj je bilo vso dogajanje izvedeno hitro in na različnih območjih. Izvajanje so dodelili republiškim represivnim organom oblasti, kar je pomenilo, da so poboje izvajali: komunistična partija, OZNA in KNOJ (Jančar in drugi 1998, 39–43).

Mitja Ribičič, bivši šef OZNE za Slovenijo in politični funkcionar, je v članku za časnik Delo povedal, da so bili poboji posledica izrednih okoliščin, ki jih je povzročila vojna. Vodstvo jugoslovanske armade je torej na tak način poskrbelo za posameznike ali skupine, ki bi lahko predstavljali nevarnost. Vendar pa je zatrdil, da OZNA ni imela pri tem nič in da je vsa krivda na JLA, kar kaže na to, da noben noče prevzeti krivde in posledice za ta dejanja, zato se ovijajo v molk (Vasle 1992).

Puhar Alenka je v svojem članku poboje razdelila na sedem segmentov (glede na čas, kraj, tip žrtev in njihovo krivdo). V prvo skupino je razvrstila nemške zajete vojake, ki so bili ubili kmalu po zajetju. Druga skupina je raznovrstna in zajema pripadnike enot, ki so se borili proti partizanskim enotam in tiste, ki so bežali iz Jugoslavije na severozahod. Veliko so jih ubili takoj brez kakršnekoli selekcije, ponekod pa so naredili selekcijo na podlagi narodnosti. To je pomenilo, da so Hrvate izročili hrvaškim partizanom, ustaše pa so pobili takoj. V naslednji, tretji skupini so bili slovenski domobranci, predvsem tisti, ki so pobegnili v Avstrijo in so bili nato vrnjeni. Četrta skupina je bila sestavljena iz civilistov, ki so prav tako kot domobranci pobegnili v Avstrijo in bili vrnjeni, drugi del pa je zajemal še druge ljudi, ki so bili aretirani po vzpostavitvi ljudske oblasti. To so naredili na podlagi seznama, ki so ga naredili med vojno. Peti segment je bil imenovan kot nemški in je zajemal civilne osebe, ki so jim očitali sodelovanje z okupatorjem. V ta segment je sodila predvsem nemška manjšina. Šesto skupino so sestavljali ljudje, ki so bili izpuščeni, vendar so na poti domov izginili, zato se za njih sklepa, da so bili ubiti, vendar o tem ni bilo nobenih sledi, pričevanj ali podatkov. To ne velja le za to skupino, ampak tudi za druge, saj je bilo za veliko ljudi značilno, da so »izginili«.

Obstaja še sedma skupina, v katero pa sodijo uboji, ki so se zgodili pred letom 1945, torej v času druge svetovne vojne (Puhar 2003).

Največ znanih množičnih grobišč je bilo na ozemlju Slovenije in sicer: Barbarin rov pri Laškem, Bodovlje, Crngrob, Kočevski rog, Krakovski gozd, Lovrenška grapa, Slovenska Bistrica, okolica Škofje Loke in Radovljice ter t.i. »največje morišče v Evropi«, ki je bilo na Teznem v Mariboru. Na obstoj le-teh danes opozarjajo številni spomeniki, spominski križi in sveče, ki stojijo na mestu grobov (Albreht 2007; Puhar 2003).

5.2.2 Kratenje človekovih pravic in temeljnih svoboščin

Poznamo posredno in neposredno naravo kratenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Prve, torej posredne oblike, temeljijo na (namenoma) pomanjkljivih, nedoločenih in pravno pomanjkljivih zakonodajah. Druge, neposredne oblike, pa niso v skladu z zakonom. To je lahko na primer prekoračenje pooblastil ali popačenje oblasti. Pri kratenju človekovih pravic in temeljnih svoboščin lahko razlikujemo tudi med tem ali gre za storjena dejanja in posege ali pa gre za opustitev dolžnega ravnanja ali posega. Področje človekovih pravic je široko, kar pomeni, da je tudi potencialnih oblik kratenja veliko in so lahko zelo raznovrstna (Jančar in drugi 1998, 67–68).

Značilen primer so vse oblike komunistične represije, s katerimi je partija želela trajno ohraniti svojo oblast. Zaradi pritiskov s strani mednarodne skupnosti ni omejila represije, ampak jo je naredila manj vidno, kar je pomenilo, da je kazenske sodbe z odvzemom prostosti uradno preimenovala v »začasno določitev prebivališča« ipd. Obsojence so obdolžili sodelovanja s križarji², vohunjenja za tujo obveščevalno službo ipd. ter jih nato obsodili na določeno število let prisilnega dela v enem izmed koncentracijskih taborišč. Takšna delovna taborišča so bila na primer Inlauf in Ferdreng na Kočevskem. V takšnih taboriščih so gradili ceste, delali v kamnolomih, kosili travo, gradili barake ali opravljali kakšna druga podobna dela (Jančar in drugi 1998, 70; Žajdela 1992).

Med oblike komunistične represije štejemo predvsem partijsko upravljanje z državo, ki se kaže na več načinov. V državi ni obstajalo načelo delitve oblasti, saj je totalitarna oblika

² Križarji so bili nosilci križarskega gibanja, ki je nastalo v začetku 20. stoletja kot odgovor na problematiko svetovne družbe.. Osnovna dejavnost križarjev je bila »boj proti vpletanju Cerkve v politiko« (Jančar in drugi 1998).

vladavine prezirala takšno ureditev, kar je pomenilo, da partija ni želela deliti oblasti. Nadalje država ni temeljila na svobodnih in tajnih volitvah, na večstrankarskem sistemu in svobodi govora in mišljenja, temveč na umorih, nasilnih razlastitvah premoženja, policijskem terorju partijske tajne policije, prisilnem delu, kratenju verske svobode ter na lažeh, prevarah in ustrahovanju. Ker ni bilo delitve oblasti, si je partija podredila sodstvo, ga prevzgojila in sodnikom vsilila svoje direktive. Nenazadnje pa je partija prepovedala tudi svobodo političnega združevanja in s tem zatrla politične skupine in stranke (Šturm 2005).

5.2.3 Nasilne razlastitve premoženja

Nasilna razlastitev premoženja je bila ena najhujših oblik komunističnega nasilja, ki jo je komunistična oblast izvajala od konca druge svetovne vojne leta 1945 do šestdesetih let 20. stoletja. Razlastitev premoženja so lahko izvajali na več načinov, vsekakor pa so bile med najpomembnejšimi zaplembe ali konsifikacije, agrarna reforma in nacionalizacija. Zaplemba ali konsifikacija je lahko popolna, ko gre za prisilni odvzem celotnega premoženja, ali delna, ko gre za prisilni odvzem določenega dela premoženja. Prizadene lahko fizično ali pravno osebo v korist države in brez odškodnine. Z agrarno reformo so bila razlaščena predvsem veleposestva, zemljiška posestva bank, podjetij, delniških družb, cerkva, samostanov in verskih ustanov. Kmetom je bil odvzet samo presežek. Tretja nasilna razlastitev pa je bila nacionalizacija, ki je potekala na podlagi Zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij. Vsi ti načini so povzročili razlastitev večino zasebnega sektorja in državne lastnine, ki je predstavljala ekonomsko osnovo prejšnjega sistema (Jančar in drugi 1998, 53–55).

5.2.4 Proces proti duhovnikom in redovništvu

Komunistična oblast je proti Katoliški cerkvi po vojni začela izvajati pritiske, saj je bila za novo oblast Cerkev notranji sovražnik številka ena, kar je trajalo do leta 1991. Cerkev so želeli najprej zatreti, vendar je le-ta imela preveč podpore prebivalstva in je bila internacionalno strukturirana, zato so potem skušali Cerkev podkupiti in moralno onemogočiti njene predstavnike, pri čemer so uporabljali vsa sredstva. Najprej so začeli s hišnimi preiskavami, stanovanjskim utesnjevanjem, brisanjem iz volilnih list, omejevanjem verouka, ukinjanjem cerkvenih šol, agrarno reformo, nacionalizacijo, omejevanjem verskega tiska, odpuščanje iz drugih delovnih mest itd. Temu so sledila zapiranja duhovnikov, redovnikov,

redovnic, bogoslovcev, vojnih kurantov in drugih, ki se niso pravočasno umaknili. Obtožili so jih izdajalstva naroda, sodelovanja z okupatorjem, organiziranja belogardizma in domobranstva, požigov vasi in drugih stvari, za katere pa niso imeli zadostnih in verodostojnih dokazov. Nekateri zaseženi ljudi so neusmiljeno ubili, se z njimi fizično borili, prišlo je celo do zažiga (primer Antona Vovka). OZNA je šla celo tako daleč, da je ponaredila določeno gradivo in s tem prisilila duhovnike, redovnice, redovnike, bogoslovce in njihove svojce k sodelovanju (Jančar in drugi 1998, 113–117; Griesser-Pečar 2007).

5.2.5 Prepovedi in zaplembe tiskane besede

Prepovedi in zaplembe tiskane besede je pogost ukrep s strani totalitarne oblasti. V Jugoslaviji je bilo med leti 1945 in 1990 le 200 uradnih sodnih prepovedi širjenja tiska, vendar je potrebno upoštevati tudi neformalne in neinstitucionalne pritiske na različna uredništva, kar je imelo za posledico, da so bile določene natiskane strani umaknjene ali spremenjene. To je veljalo predvsem za knjige, ki so izšle pred ali po okupaciji, k temu pa lahko tudi prištevamo prepoved vnosa tujih časnikov, revij in knjig, do katerih so imeli državljani v tistem času le omejen dostop. V Jugoslaviji je imela KPJ kontrolo nad tiskom tudi takrat, ko ta formalno ni obstajala. To je dosegla s pomočjo Agitpropa (Oddelek za agitacijo in propagando), ideoloških komisij pri CK in tiskovnih svetov pri SZDL (Jančar in drugi 1998, 126; Gabrič 2008, 64).

Po vojni so oblikovali komisijo, ki je imela posebno nalogo, da pregleda vse zaloge knjig in nato iz knjižnic in knjigarn izloči tiste z neprimerno vsebino. Pod to so spadale predvsem knjige z propagandnimi vsebinami nasprotnikov in nasprotniki NOB. Šli so celo tako daleč, da so naredili seznam knjig, ki niso bile dovoljene. Spremembe so sledile tudi v založništvu, kjer je Založba lahko delovala le, če se je povsem podredila zahtevam oblasti in je imela v odboru tudi njene predstavnike. Prav zaradi tega so Kocbeku onemogočili izdajo njegovih pesmi, vendar to ni bil osamljen primer cenzure (Gabrič 2008, 64–70).

5.3 Primer Edvarda Kocbeka

5.3.1 Biografija

Edvard Kocbek se je rodil 27. septembra 1904 v Sv. Juriju ob Ščavnici. Prva šola v Sv. Juriju, ki jo je Edvard začel obiskovati leta 1911, je bila šestrazrednica. Po štirih letih so ga želeli poslati na mariborsko gimnazijo, vendar je vmes posegla vojna in je bilo to onemogočeno. Končno so ga jeseni leta 1917 le vpisali v prvi razred gimnazije v Mariboru, kar je zanj pomenilo selitev iz vaškega okolja v mestno (Inkret 2011, 17–22).

Prvo in drugo leto je letnik opravil z odliko, nato pa ga je oče prepisal v ptujsko realko. Prvi razlog za to je bil, da je tej šoli grozilo zaprtje, drugi razlog pa je bil zmanjšanje družinskih stroškov. Tukaj je živel pri revnih sestrah, ki so se pisale Korada, nato pa se je preselil k družini Starkl in še k starejšemu možakarju, ki je imel v lasti kramarijo in je nanj naredil poseben vtis. Tudi ostale razrede je končal z odliko, nato pa si je želel na klasično gimnazijo v Maribor, kar se mu je tudi uresničilo leta 1923. Takrat se je z bratom Jožetom preselil v internat za revnejše podeželske dijake iz katoliških družin, kjer sta morala podpisati, da bosta po maturi stopila v bogoslovje in sprejela službo v lavantinski škofiji (Inkret 2011, 23–25).

Spomladi leta 1925 je Edvard Kocbek maturiral in nato v novem šolskem letu stopil v bogoslovje kot se je zavezal, vendar je že pred koncem drugega letnika, junija 1927, bogoslovje opustil. Istega leta se je preselil v Ljubljano, vpisal francoščino na Filozofski fakulteti ter prevzel uredništvo »Križa na gori«. Hkrati je začel sodelovati pri »Ognju«, pri »Krekovi mladini« in v krščansko socialističnem sindikatu, objavljaj pa je tudi v katoliški reviji »Dom in svet«. Diplomiral je leta 1930, vendar je dobil službo šele leta 1931 in to v Bjelovaru na Hrvaškem, ker je bil v Sloveniji nezaželen. Služba daleč od doma je bila zanj šok, saj ni znal hrvaščine, ni poznal razmer, odtrgan je bil od prijateljev in od mladih gibanj (Inkret 2011, 28–47; Kocbek 1996, 6).

Leta 1931 je odšel v Lyon, kjer je začel 1. novembra pisati dnevnik, ki ga je z nekaj presledki pisal vse življenje do konca leta 1978. Na prošnjo, da bi bil bližje domu, so ga leta 1933 premestili v Varaždin, kar je bilo sicer bližje Sloveniji, vendar Kocbek še vedno ni bil povsem zadovoljen., saj se je počutil tuje in samotno. Tukaj je oblikoval svojo prvo samostojno pesniško zbirko, ki jo je poimenoval »Zemlja« in je izšla decembra 1934. Leto kasneje se je

poročil s sedem let mlajšo Zdravko Koprivnjak, v katero se je zaljubil med inštrukcijami francoščine leta prej (Inkret 2011, 48–63).

Prosvetno ministrstvo je Kocbeka naposled le premestilo v Slovenijo, kjer je leta 1936 dobil službo na Bežigrajski gimnaziji v Ljubljani. V neposredni bližini si je uredil družinsko življenje in leta 1938 se mu je tukaj rodila hči Lucija (Inkret 2011, 101). Ob šolskem delu in družini ga je skoraj v celoti zaposlovalo delo pri njegovi reviji »Dejanje«, ki jo je ustanovil leta 1938 (Kocbek 1996, 6).

V letu 1941 se je kot vodja skupine krščanskih socialistov pridružil OF in prispeval k programu OF (Grafenauer 2004, 224). SNOO je namreč na njegovo pobudo sprejel t.i. znamenito četrto »temeljno točko«: »Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih močic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva« (Inkret 2011, 145; Grafenauer 2004, 224–226). Poleg tega je skupaj s Borisom Kidričem urejal glasili »Osvobodilna fronta« in »Slovenski poročevalec« ter sodeloval pri urejanju sporeda ilegalne radijske postaje »Kričač«. Zaradi svojih aktivnosti se je bil prisiljen umaknit v ilegalo, zato se od konca januarja 1942 med policijsko uro ni več zadrževal doma (Inkret 2011, 147; Kocbek 1996, 6). Istega leta je bil prisiljen oditi v partizane, kjer si je nadel partizanski psevdonim Pavel Tratar. Bil je na območju Dolenjske, Kočevskega Roga in Dolomitov (Kocbek 1996, 6).

Kot podpredsednik AVNOJ-a je leta 1943 podpisal še »Dolomitsko izjavo« (Inkret 2011, 189) in nato bil prisoten še na 2. Zasedanju AVNOJ-a v Jajcu. Tam so formirali NKOJ. Kocbek je bil izvoljen za ministra oziroma poverjenika za prosveto (Inkret 2011, 229). Avgusta naslednjega leta je bil poslan v Rim z nalogo, da vzpostavi stike z Vatikanom, vendar ni dosegel posebnega uspeha. Jeseni istega leta je odšel v osvobojeni Beograd, kjer je v novi vladi prevzel ministrstvo za Slovenijo (Pibernik in Kocbek 2004, 9).

Jeseni 1945 je bil izvoljen za poslanca v skupščini narodov ustavodajne skupščine SFRJ in postal član njenega zakonodajnega odbora, ki pa je kasneje bila razpuščena, kar je bilo Kocbeku v olajšanje. Temu je sledila izvolitev za poslanca v ustavodajni skupščini Ljudske republike Slovenije leta 1946. Postavljen je bil za prvega predsednika prezidija. Vse te politične funkcije je izgubil leta 1952 zaradi izdaje zbirke novel Strah in pogum, politično motivirani napadi pa so se začeli že leta 1951. Tako ga je oblast prisilno upokojila. Da je šlo

za veliko kot več le za odstranitev s političnega položaja, je jasno vidno že v tem, da so mu za deset le prepovedali objavljati v javnosti, zato je med temi leti pisal pod psevdonimi in prevajal. Po desetih letih je bilo očitno, da se izolacija bliža koncu, saj so mu po dvanajstih letih čakanja brez procedure hitro odobrili potni list z izstopno vizo. Temu je leta 1961 sledila objava njegove poezije, njegovih esejev in dnevnikov v revijah »Naša sodobnost« in »Perspektive«, leta 1962 pa še pesniška zbirka »Groza«. Sledila sta še izida dveh partizanskih dnevnikov, in sicer leta 1964 »Slovensko poslanstvo« ter leta 1967 »Listina« (Inkret 2011, 251–288; Pibernik in Kocbek 2004, 9).

Jeseni 1973 ga je globoko prizadela smrt Lučke, ki je umrla prezgodaj. Ta dogodek je prekinil njegovo pisanje esejev, ki pa so nato le izšli leta 1974. Dobili so naslov » Svoboda in nujnost« (Inkret 2011, 484–489).

Kocbek se je zopet srečal z neprijetnostmi leta 1975, ko je izšel zbornik »Edvard Kocbek, pričevalc našega časa«, v katerem je bil sporni Pahorjev intervju s Kocbekom, kar je imelo za posledico politične obsodbe in sovražni govor v medijih, ki je omalovaževal Kocbekov ugled. Vendar ga to ni ustavilo in je leta 1977 izdal »Zbrane pesmi« in »potopisna proza »Krogi navznoter« (Inkret 2011, 530–546; Kocbek 1996, 7).

Bolezen se je pri Kocbeku začela opazovati že leta 1977. Izražal se je vse težje, pojavljale so se težave s srcem, bolečine v prsih, gluhost, ponoči je postajal nemiren, v spanju je kričal. Temu so sledile težave z orientacijo, na koncu se niti v stanovanju ni več znašel. Preiskave so pokazale amnestično afazijo vaskularne geneze, moteno dojemanje govora in izražanja zaradi okvare ožilja v lobanjski votlini. Leta 1979 so odkrili napredujočo atrofijo možganske skorje z ustreznim sekundarnim razširjenjem možganskih prekatov. Naslednje leto je postal vznemirjen in je hotel odpotovati v Beograd, odklanjal je zdravila in govoril, da bo skočil skozi okno. Zaradi tega so ga premestili v Psihiatrično kliniko v Polju, po nekaj tednih v interno kliniko v Ljubljano in nazadnje v Dom na Bokalcu. Tam je umrl 3. novembra 1981 (Inkret 2011, 617–621).

5.3.2 Postopek proti Kocbeku

5.3.2.1 Strah in pogum

Vse se je začelo z zbirko štirih novel s partizansko snovjo *Strah in pogum*, ki so jo izdali oktobra 1951. Že takoj je vzbudila veliko zanimanja med književnim občinstvom, čeprav je knjigo med ljubljanskimi listi naznanila samo partijska Ljudska pravica. Temu so sledile pozitivne in navdušujoče ocene, vendar je bilo kmalu jasno, da niso vsi tako navdušeni, saj se je že konec novembra začelo govoriti o tem, da je imel politbiro razburljiv razgovor o novelah (Jančar in drugi 1998, 281).

Vendar Kocbek ni mogel vedeti, da so že pred meseci sklenili, da ga odkrižajo in so *Strah in pogum* uporabili le kot prikladen povod. Pravi in končni razlog pa je bil njegov nastop na 2. Kongresu OF 26. aprila 1951. Razpravljal je o vprašanju, ki na političnem kongresu ni bilo zaželeno – mogoče celo tabuizirano – govoril je o »svobodi«. Povedal je, da je že preimenovanje Protiimperialistične fronte v Osvobodilno fronto bilo simboličnega pomena, saj so že pred desetimi leti izrazili premoč svobode nad vsemi drugimi vrednotami. Nadalje je označil svobodo kot »stvar človekovega živega in nepotvorjenega interesa«. Kidriča, ki je bil eden izmed odločilnih partijskih voditeljev, je najbolj zmotil Kocbekov poziv, da naj se OF preobrazi iz »mehanične« (partijske) transmisije v »organsko« politično organizacijo, ker je on sam menil, da je OF že od vsega začetka »organska«, saj naj ne bi v nasprotnem primeru ničesar ustvarili. Ta spor je zapečatil Kocbekovo usodo, saj so v partijskem politbiroju še istega dne sklenili, da je treba ta nastop kritično ovrednotiti in ga povezati z delovanjem sovražnika ter sprejeti ustrezne sklepe (Inkret 2011, 312–316).

Med 22. decembrom 1951 in 22. februarjem 1952 je v večih časopisih in revijah izšlo veliko pamfletov in paskvilov na račun njegove zbirke in kmalu je bilo jasno, da je to organiziral partijski vrh in da je knjiga postranskega pomena, saj je pri tem šlo za načrtno in vnaprej pripravljeno politično likvidacijo enega od tvorcev (ali zaveznikov) slovenske revolucije med leti 1941 in 1945. S tem je Kocbek izgubil politične funkcije in izključitev iz knjižnega življenja (Jančar in drugi 1998, 281).

Za proces po letu 1945 je značilno, da je potekal po intervalih, kar pomeni, da so konfliktnim situacijam med Kocbekom in partijci (zlasti Kidrič in Kardelj) sledila obdobja pomiritev,

vendar je ta zadnja kampanja pomenila končen obračun s Kocbekom, saj so ga opisovali kot zarotnika zoper sistem (Jančar in drugi 1998, 281).

Zaradi vsega pritiska, ki ga je oblast izvajala nad njim je 17. februarja 1952 predsedniku IO OF poslal odstopno pismo. S tem se je afera zaključila in tako je bilo konec s političnim delovanjem Kocbeka, ki je trajalo več kot deset let. 19. marca 1952 je podal še formalno demisijsko izjavo predsedniku skupščine Ferdu Kozaku in tri dni za tem so ga razrešili podpredsedniške funkcije v prezidiju (Jančar in drugi 1998, 297, 306).

5.3.2.2 Pričevalec našega časa

5.3.2.2.1 Sestava knjige

18. marca 1975 je v Trstu izšlo tisoč izvodov knjižice »Edvard Kocbek, pričevalec našega časa«, ki jo je napisal Borut Pahor. Platnice so bile svetlo zelene, knjižica pa je bila sestavljena iz treh delov. Prvi del je bil Pahorjev tekst, ki je opisoval polemiko ob Strahu in pogumu, drugi prispevek Rebule o Listini, tretji pa je nosil naslov »Edvard Kocbek, odgovori«. V tem delu, ki je bil tudi najpomembnejši, je najprej kratka uvodna beseda, ki jo je napisal Boris Pahor. Temu sledi 19 vprašanj, ki si jih je Kocbek zastavil sam sebi, zato govorimo o knjigi kot o odgovorih, vendar gre tukaj za avtonomno Kocbekovo pričevanje (Omerza 2010, 223–224; Pahor in Rebula 1975).

5.3.2.2.2 Vsebina knjige

Vsebino knjige iz oči tistega časa lahko z eno besedo opišemo kot »šokantno«. Kocbek je že v prvem odgovoru napadel Edvarda Kardelja v zvezi s člankom, kjer je grobo in neresnično spregovoril o Dolomitski izjavi. V nadaljevanju je obsodil partijo, da je »krščanskim socialistom in sokolom predložila izjavo, s katero naj bi obe priznali partiji dejansko in formalno prioriteto v OF, s čimer se je OF spremenila iz spontanega ljudskega gibanja v enostransko politično delovanje, v katerem je lahko poslej načrtno mogla delovati le partija« (Omerza 2010, 225).

V naslednjih šestih odgovorih je Kocbek še nadaljeval o dogajanju v OF po Dolomitski izjavi, kjer je izpostavil, da je partija pričela uporabljati nasilje, ukinila je osvobodilno

enakopravnost in si postopoma ustvarjala izključno oblast. Poudaril je še, da je bilo čutiti »nadslovenske« in »naddemokratske« namene v OF in tihi teror (Omerza 2010, 225).

Sledi še pomen krščanskih socialistov leta 1941 in obnašanje partije in sicer v prvih mesecih 2. svetovne vojne, ko je Hitler napadal Sovjetsko zvezo. Kocbek je odgovarjal, da so bili komunisti takrat popolnoma nemočni v boju do okupatorjev, saj so imeli zvezane roke zaradi nenapadalnega pakta med nacisti in boljševiki. Opisal je še vzroke, ki so povezali krščanske socialiste in komuniste, za tem pa se je tema zopet obrnila k Dolomitski izjavi in njenim posledicam. Kocbek je menil, da se po njej ni nič bistvenega spremenilo, vendar je opazil neprijetno spremembo na svojih tovariših. Nepartijci so postajali partijci ali pa so čutili, da so odvezani od dosedanje odgovornosti. To je bila posledica partijskega paternalizma (Omerza 2010, 226; Pahor in Rebula 1975, 137–143).

Vsemu temu je sledil najvažnejši in najodmevnejši del knjige oziroma intervjuja, ki so ga imenovali kar domobranski sklop, ki se je začel s hudo obsodbo bele garde. Kocbek je obtožil Belo gardo, da je oborožena organizacija slovenskih kristjanov, ki je z okupatorjevo pomočjo nastopala proti OF in ostalim silam, ki so se takrat bojevala proti nacizmu in fašizmu. To je opisal kot abnormalen pojav slovenskega klerikalizma in ga ne smemo oprostiti kristjanom kot branilcem starega reda. Svoje dni srečevanja z belo gardo je opisal kot njegove najbolj črne dneve. Za razliko od njega pa je partija radostno uporabila belo gardo kot integracijsko sredstvo. Posledica vsega tega je bila po njegovih besedah najhujša vojna, bratomorna vojna, ki je ni bilo mogoče ustaviti, in ki je povzročila najhujše prelivanje krvi na območju Slovenije (Omerza 2010, 227; Pahor in Rebula 1975, 144–146).

Vendar pa to še ni bil konec, saj temu sledita še dve glavni vprašanji. Pri vprašanju »Kdaj si izvedel za pokol domobrancev?« se je Kocbek ustavil in moral pomisliti, saj ni vedel točno. Že leta 1945 mu je namreč Franc Snoj namignil o masovnih pokolih v Kočevskem Rogu, vendar se takrat ni nič storilo, kljub temu da je Kocbek prinesel Edvardu Kardelju Snojeve dokumente o izvedbi masovnega pobijanja in zahteval odgovor in rešitev tega problema. Vendar niso nič naredili, celo trdili so, da nič od tega ni res. Zaradi teže tega podatka, ki ga je bremenil, je sklical sestanek CK KPS. Vendar so mu tudi predstavniki CK trdili, da to ni res in da je napačno informiran. V bistvu so se celo posmehovali iz njega in mu očitali, da bi bil on najbrž vesel tega, če bi jih pobili, in da si to v resnici želi. Kljub temu da je bil osramočen, se je počutil olajšanega, kot da bi se rešil bremena, vendar ne za dolgo, saj so se začele novice

o pokolu vedno bolj širiti, zato je Kocbek sklenil odstopiti, ampak mu je to preprečila izjava komunforma, zato je sklenil še malo počakati na primernejši čas. Ta je nastopil šele leta 1975, ko je še vedno bila prisotna zarota molka o tem zločinu, zato so mu mnogi očitali čakanje na poznejši čas (Omerza 2010, 228–229; Pahor in Rebula 1975, 147).

Drugo glavno vprašanje je bilo: »Kaj bi bilo po tvojem potrebno storiti glede na nezaslišano usodo domobrancev?« Kocbek je na to odgovoril, da je to dejanje najprej potrebno priznati in ga nehati zanikati. Nadalje pravi, da bi morali odgovorni ljudje pojasniti, kako je lahko osvobodilna zmaga napravila iz sebe tako ostudno bojazen pred nasprotnikom in povedati kako more odgovornost do zgodovine odvezati od odgovornosti do človeka. Tukaj gre za javno priznanje, ki se tiče vseh, saj se te more ne bo noben znebil, dokler ne bo javno priznal svoje krivde. Za konec je dejal, da brez tega dejanja Slovenci ne bomo nikoli stopili v čisto in jasno ozračje prihodnosti. S tem se je zaključil njegov intervju (Omerza 2010, 229; Pahor in Rebula 1975, 150).

5.3.2.2.3 Reakcije slovenskega političnega vrha

Omerza (2010) je v sklopu knjige identificiral tri reakcije slovenskega političnega vrha.

1. REAKCIJA

10. marca 1975 je Franc Šetinc, sekretar predsedstva CK ZKS, sklical izredno sejo izvršnega komiteja predsedstva slovenske partije. Za Kocbeka je Franc Popit dejal, da je njegov problem njegova opredeljenost. Predlagal je, da bi grupa ljudi pripravila vso problematiko o vlogi Kocbeka v slovenski kulturi, s čimer bi pokazali njegovo vlogo z družbenopolitične pozicije, ki jo je imel pred vojno, med vojno, po vojni in ki jo je imel tisti čas. Menili so, da hoče biti na svoja stara leta »očiščen vseh grehov«. Vendar je Popit natančno vedel kaj bo pisalo v intervjuju v knjižici in da ni nobene zarote proti Jugoslaviji, ampak gre zgolj za človeško potrebo povedati svojo resnico (Omerza 2010, 214–216).

2. REAKCIJA

Ta reakcija je bila zabeležena v gradivu notranjega ministrstva o varnostni situaciji v Sloveniji in izvira iz 13. marca 1975. V njej so Kocbek in grupa okoli njega ter njegove zveze s Pahorjem v Trstu, dojeti kot varnostno-interesanten problem. Povezani bi naj bili z emigrantsko duhovščino v ofenzivi proti ZK in samoupravi socialistični ureditvi in

socialistični revoluciji, ki bi si jo naj Partija podredila za svoj interes (Omerza 2010, 216–217).

Med drugim je pisalo tudi, da je bilo »Kocbekovo delovanje po svoji vsebini sestavni del protijugoslovanskega psihološko-propagandnega pritiska, ki se podhranjuje z napadi na vodilno vlogo Partije, tezami o prevari v NOB, obtoževanjem za likvidacijo belogardističnih ostankov po II. svetovni vojni itd.« V gradivo je pisalo še, da je najnovejša reakcija Kocbeka, da je vodstvu političnega življenja pripisal, da so se ustrašili njega oziroma njegove knjige in priznavajo storjeno napako. Istočasno pa naj bi sam skušal korigirati svoj lastni tekst za knjigo. Očitali so mu, da postaja v določenem smislu zastava antikomunizma (Omerza 2010, 217).

3. REAKCIJA

Ta reakcija izhaja iz spisa zgodovinskega arhiva CK ZKS Ivana Križnarja, ki nima naslova in je bolj nekakšen predlog kako naj bi se režim odzval na knjižico. Spis nosi datum 18. marec, kar je isti dan, ko je knjižico Pahor dal v obtožnico, torej spis pomeni le predhodno analizo. Vendar je razvidno, da je Križnar prebral intervju, ukraden s strani tajne službe (Omerza 2010, 217–218).

5.3.3 Epilog

Policijsko poročilo primera Kocbek je skupaj obsegalo 592 poročil, pri tem pa je sodelovalo 69 ljudi. Celotno poročilo je bilo razdeljeno na posamezne kategorije, ki so bile povezane z Kocbekovimi stališči do politike in socializma, srečanja z njegovimi prijatelji in celo vsebina njihovih pogovorov, njegova vloga na področju revialnega tiska, ukrepi zoper Kocbeka, njegov odnos do primera Djilas, ocenjevanje sodelovanja na določenih področjih, družinske razmere, povezovanje s tujino, sodelovanje s tujimi obveščevalnimi službami itd. Vse te podatke so pridobili s strani t.i. sodelavcev, operativno-tehnične službe in sledilske službe (Pibernik in Kocbek 2004, 124–126).

Iz dnevnikov Edvarda Kocbeka pa je razvidno, da je že sam zelo zgodaj ugotovil, da ga opazuje partija. Vedel je tudi zakaj je bil poslan npr. v Beograd in zakaj so ga poslali daleč stran od Ljubljane. Tam je bil neškodljiv. Zapisal je, da so nad njim izvajali krivičen, politično preračunan postopek, s čimer so želeli doseči zmanjšanje njegovega vpliva, onemogočiti njegovo uveljavljanje, preprečiti populacijo itd. Vedel je tudi, da je to povzročil s

svojimi nastopi, s katerimi je vznemiril partijo in zaradi česar so se ga postopoma želeli znebiti. Kocbek sam jim je za to dal več kot odlično priložnost s sporno knjigo (Kocbek 1991, 56).

Edvard Kocbek je takrat res izgubil politični položaj, vendar se ni vdal in je ostal zvest svojim idejam in vrednotam. Še naprej je bil torej zavzet za humani socializem, za simbiozo krščanstva in marksizma, za NOB in socialistično revolucijo. In kljub prepovedi nastopanja v javnosti in prepovedi objavljanja, se Kocbek ni odpovedal pisanju, saj je še naprej pisal, kar dokazujejo njegovi Dnevniki pa tudi objave pod psevdonimi. Vrh vsega je dosegel njegov intervju s Pahorjem, ki je pomenil pomembno točko v zgodovini, saj so tako končno javno začeli razpravljati o tabuizirani temi, o kateri se je takrat le šepetalo. Zaradi mednarodne razsežnosti problema pa tokrat partiji ni uspelo uspešno obsoditi Kocbeka. On je bil karizmatična osebnost, kar pa partiji nikoli ni uspelo zlomiti (Balantič 2010; Kralj 2005, 90–93).

5.4 Primer Staneta Kavčiča

5.4.1 Biografija

Stane Kavčič se je kot nezakonski sin rodil 30. oktobra 1919 v Ljubljani. Ker njegova mama ni imela niti sredstev za preživetje niti dela, se jih je usmilila stara gospa Kržetova in jim ponudila za bivanje svoj dom v okolici Vrhnike. Po poroki njegove mame so se preselili v vas pri Borovnici, česar pa Stane ni bil vesel in je to sprejel z odporom. Še posebej hudo se mu je bilo ločiti od stare gospe, na katero je bil zelo navezan. Bivanje pri očimu je opisal kot »trdo, napeto, negotovo, brezupno in sovražno« Očim je bil sezonski delavec, kar je pomenilo, da je bil nekaj časa tudi nezaposlen in takrat so bile v hiši slabe razmere, ves denar, ki ga je zaslužil, ko je delal, pa je vložil v staro hišo. Stane se je zaradi teh razmer doma vedno bolj zapiral vase in v sebi razvil globok občutek za realnost (Kavčič 1988, 7–9; Repe in Prinčič 2009, 7–8).

Stane je šolo opravljal z odličnim uspehom, za kar pa se mu ni bilo potrebno veliko učiti, saj je imel pamet in odličen spomin. Vpisali so ga na klasično gimnazijo v Ljubljani, kljub revščini, ki je prevladovala doma. Tukaj ni takoj dosegel uspeha, saj je moral prvi letnik celo ponavljati. Neuspeh v šoli in želja po finančni neodvisnosti pa ga je pripeljala do tega, da je

leta 1935 pustil gimnazijo in se zaposlil. To mu je omogočilo, da se je lahko začel ukvarjati s tistim, kar ga res veseli. K temu lahko štejemo literaturo, dramatiko, politiko, glasbo in ekonomijo, za katero se je začel navduševati kasneje (Repe in Prinčič 2009, 8–9; Kavčič 1988, 13).

Njegova prva zaposlitev je bila na žagi, ki je bila v bližini in v kateri je na začetku bil kot nekvalificirani delavec. Kasneje se je včlanil v sindikat in se udeleževal tudi političnih razprav. Postal je sindikalni aktivist in prvi tajnik delavskega kulturnega društva Vzajemnost. Leta 1938 je sodeloval pri stavki za višje plače, ki pa ni uspela, in po kateri je bil med drugimi odpuščen tudi Kavčič. Zato se je še istega leta zaposlil v tovarni Mara, kjer je delal dokler ni maja 1940 odšel služiti vojaški rok (Repe in Prinčič 2009, 9–11; Kavčič 1988, 13–15).

Ko je napočila druga svetovna vojna, je bil Stane že doma. Tisti čas se je vključil v odporniško gibanje in OF, temu pa je sledila še vključitev v KPJ. Zaradi svojih aktivnosti je bil sumljiv in so ga aretirali. Leta 1942 pa je odšel med partizane (Repe in Prinčič 2009, 11–12).

Na Kidričevo pobudo so v začetku leta 1943 Stane Kavčiča postavili za predsednika Pokrajinskega komiteja komunistične mladine (SKOJ) za Slovenijo, nato pa je še konec leta postal član centralnega komiteja SKOJ (Repe in Prinčič 2009, 18).

Po drugi svetovni vojni se je kratek čas šolal v Sovjetski zvezi, med leti 1945 in 1949 pa je bil organizacijski sekretar Centralnega komiteja KPS, za tem pa še opravljal vrsto drugih pomembnih funkcij. Ob koncu vojne se je tudi poročil z Ranko Božović. Rodila sta se jima dva sinova, Stane in Gojka. Že leta 1964 se je od Ranke ločil in se poročil z Angelco Kemperle Manfreda (Repe in Prinčič 2009, 20).

Sodeloval je pri večjih sporih, ki so pustili dolgoročne posledice. Najprej je bil spor s Kardeljem leta 1957, leta 1958 je bil član skupine vladnih pogajalcev, nato pa je moral še ukiniti revijo Perspektive. Prizadeval si je tudi za obsoditev obsojencev v »dauchauskih procesih« in kasneje za obnovitev teh procesov (Repe in Prinčič 2009, 21–26).

Zadnja politična funkcija, ki jo je Kavčič opravljal, je bila funkcija predsednika Izvršnega sveta SRS, s katere je (prisilno) odstopil oktobra 1972 ter se nato upokojil. Politično se nikoli

več ni vrnil, vendar je vseeno stalno spremljal dogajanje v družbi in svoje opazke zapisoval v Dnevnik (Repe in Prinčič 2009, 33, 40).

Stane Kavčič je v osemindesetem letu umrl 27. marca 1987 v Ljubljani. Vzrok njegove smrti je bila srčna kap. Zatem so, po njegovi želji v oporoki, izdali knjigo Dnevnik in spomini. Gradivo za knjigo je bilo skrbno skrito (in tudi zakopano) na večih različnih mestih (Repe in Prinčič 2009, 43).

5.4.2 Postopek proti Kavčiču

5.4.2.1 Razlogi za obračun

Področje, kjer so si še posebej prizadevali, da bi politično obračunali s Kavčičem, je bila gospodarska politika. K temu so šteli predvsem njegovo razmišljanje o delnicah, saj je Stane Kavčič delnice jemal kot »nujno obliko vlaganja zasebnih sredstev v družbeno lastnino, ki zagotavlja udeležbo pri dohodku«. Takšno stališče je imel zato, ker je bilo v državi pomanjkanje dolgoročnega kapitala, in delnice so se mu zdele za to primerna rešitev (Čepič 2010, 139; Kavčič 1988, 47–48).

Drugo področje, kjer so se obregnili ob Kavčiča je bilo njegovo stališče do dolgoročnega razvoja Slovenije in stališče do menjave Slovenije z državami tretjega sveta. Do dokončnega obračuna s Kavčičem in njegovimi najbližjimi sodelavci je prišlo na 136. seji sekretariata CK ZKS, ki je potekala med 28. in 29. oktobrom leta 1972. Na tej seji so Kavčiču očiteli več spodrseljajev, on pa je vse očitke zavrnil kot neutemeljene. Vipotnik mu je očital sestanek z direktorji na Strmolu, Hafner liberalni odnos do privatizacije poslovne dejavnosti in privatne lastnine ter druge stvari, Ribičič pa ga je obtožil, da se postavlja po robu samoupravnemu razvoju (Čepič 2010, 139; Kavčič 1988, 50–51).

Naslednjega dne, 30. oktobra 1972, je sledila zadnja seja izvršnega sveta v stari sestavi, saj je po tem Kavčič podpisal odstop in o tem obvestil ostale člane sveta. Po tem je bilo spet vse v rokah partijskega vodstva (Čepič 2010, 140).

5.4.2.2 Afere

5.4.2.2.1 Ciril Žebot

Ciril Žebot je obiskal Ljubljano avgusta 1968 v povezavi z odnosom do klerikalizma oziroma neoklerikalizma, do razrednega sovražnika in do politične emigracije. Ta obisk so izrabili za prvi politični obračun s Stanetom Kavčičem ter mu to oponašali še v prvi fazi cestne afere, ki sledi (Repe in Prinčič 2009, 165–166).

Žebot je bil sporen, ker je bil eden izmed voditeljev Stražarjev, ki so bili agresivno protikomunistično naravnani. Takoj v začetku narodnoosvobodilnega gibanja so podtalno nastopali proti njemu, izdali več list ter sestavili več nerealnih političnih programov. Kasneje je sodeloval tudi z Krekom, ko so želeli preprečiti zmago Titovih sil v Sloveniji, želel je tudi preurediti Slovensko ljudsko stranko, krepil je domobranstvo ipd. Zaradi takšnih in podobnih teženj, v SFRJ ni bil niti malo priljubljen (Repe in Prinčič 2009, 166–167).

Žebotov obisk je bil ves čas nadzorovan s strani Službe državne varnosti, vendar so tretji dan obiska zanj izvedeli še drugi vodilni funkcionarji in bivši borci, kar je povzročilo proteste in intervencije. Kavčič je moral posredovati in spraviti Žebota iz države. Sam stikov z njim ni imel, čeprav mu je le-ta večkrat pisal. Nekateri zlobni viri so celo namigovali, da sta se srečala v njegovi počitniški hišici v Strunjanu, kar pa ni bilo res. To so si predvsem želeli Kavčičevi politični nasprotniki, saj bi to pomenilo, da bi ga lahko z utemeljenim razlogom napadli in odstranili iz vodilnega mesta. Jasno je bilo, da mu želijo zadevo z obiskom podtakniti in mu pripisati vso odgovornost. Končalo se je s Kavčičevim priznanjem pred političnim aktivom, da je privolil v njegov obisk. Vendar je bila resnica takšna, da ni bil edini, ki je k temu soglašal (Repe in Prinčič 2009, 167–171).

5.4.2.2.2 Cestna aféra

Cestna aféra je prišla v javnost leta 1969, ko je ZIS predlagal Mednarodni banki za obnovo in razvoj sodelovanje pri kreditiranju gradne avtomobilskih cest Beograd-Noví Sad, Sarajevo-Zenica, Peč-Priština-Niš in Bar-Ulcinj, za katere pa je Jugoslavija že dala prošnjo za posojilo leto prej. Ta novica je povzročila veliko razburjenje v Sloveniji, čemur je sledila politična kriza tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji, saj v poročilu ZIS-a ni bil omenjen odsek na slovenskem območju. Zapisana nista bila odseka Vrhnika-Postojna in Hoče-Levec (Repe in Prinčič 2009, 135).

V Sloveniji je vprašanja cestne ureditve pospešil Stane Kavčič, končalo pa se je z zakonom leta 1969, ki je predvidel modernizacijo ceste državna meja Šentilj-Maribor-Celje-Ljubljana-

Postojna-državna meja Nova Gorica. Prav tako pa sta k modernizaciji spadala zgoraj omenjena odseka (Repe in Prinčič 2009, 135–136).

Do težav je prišlo pri razdelitvi posojila, kar je bilo v pristojnosti ZIS. V razpravi komu se naj namenijo sredstva je bilo več različnih mnenj, bilo pa je jasno, da denarja trenutno ni dovolj, da bi se izvedli vsi želeni cestni projekti, Mednarodna banka pa tudi ni vseh podprla, saj niso bili vsi projekti dovolj dobro pripravljeni. ZIS sam se je odločil katere projekte bo prijavil za 4. in katere za 5. posojilo, zaradi česar pa je prišlo do velika nezadovoljstva znotraj Slovenije in spraševanja zakaj so to storili brez posvetovanja z republikami (Repe in Prinčič 2009, 137–142).

Avgusta 1969 se je zaradi cestne afere sestal Izvršilni biro Predsedstva CK ZKJ, kjer so še posebej izstopali Ribičičevi očitki namenjeni Sloveniji:

- Metoda pritiska ne bi smela biti kot samoupraven ukrep iz strani nezadovoljnih delovnih ljudi.
- To je široka in množična akcija, ne štejejo le stališča posameznih slovenskih funkcionarjev.
- Spor v državi je bil javen, zato je imel več posledic, tudi mednarodne.
- S to afero so se v državi okrepila nasprotja med razvitimi in nerazvitimi.
- Posledice so politična nekultura, grobost, etiketiranost, sumničenje itd. (Repe in Prinčič 2009, 149–151).

Ne samo Ribičič, tudi Josip Broz Tito je ostro obsodil Slovenijo in Staneta Kavčiča, češ da so ogrozili skupnost in če se bo to nadaljevalo bodo prisiljeni ukrepati, tudi s silo. Kavčič je v zagovor dejal, da vodstvo ni imelo namena škoditi zveznemu centru in da jim stvari niso ušle iz rok. Na enem izmed sestankov je bil celo pripravljen odstopiti z vodilnega položaja, če bi bilo to potrebno, da bi se izboljšale razmere v državi. Ta njegova reakcija je pomirila ostre kritike iz vseh strani (Repe in Prinčič 2009, 151–152, 161).

V bodoče je CK ZKS zahteval discipliniranje slovenskega političnega vrha, zato so slovenski politiki svoja mnenja izražali z večjo previdnostjo in v dolgih govorih je bilo mogoče zaznati kaj v resnici mislijo, naravnost pa niso tega povedali. S cestno afero pa je veliko izgubil tudi

Stane Kavčič, saj se je njegov položaj poslabšal in se nato le še poslabševal z ostalimi aferami (Repe in Prinčič 2009, 164–165).

5.4.2.2.3 Akcija 25 poslancev

Akcija 25 poslancev se je po podatkih začela 28. maja 1971. Takrat je republiška konferenca SZDL objavila začetek razprave o kandidatih za dva člana novoustanovljenega predsedstva *SFRJ*. Med kandidati je bil tudi Stane Kavčič, vendar je tako kot ostali kandidati odklonil kandidaturo (Repe in Prinčič 2009, 172).

Po dogovoru so v skupščini sprejeli ustavni amandma, po katerem lahko kandidate za zvezno predsedstvo predlaga tudi najmanj dvajset poslancev. Ker so bili v časovni stiski so to možnost tudi želeli izkoristiti, kar je imelo za posledico, da so pospešeno začeli iskati kandidate. Na kandidaturo je najprej pristal Petrič, katerega kandidatura je bila sprejeta, saj jo je podpisalo 25 poslancev (poklicali so jih 29), vendar jo je kasneje zavrnil (Repe in Prinčič 2009, 173).

Akcijo poslancev so kasneje močno obsojali in je imela za določene posameznike težke posledice, na primer odstop s položaja ali eksistenčne težave v sledečih letih. Akcija pa je bila pomembna tudi zato, ker so ob njej skupaj še zadnjič nastopili liberalci v partijskih organih (Repe in Prinčič 2009, 174–175).

Nasprotniki liberalizma so Staneta Kavčiča in njegove politične privržence imenovali kot malomeščansko-liberalno in nacionalno elitistično skupino. Prav tako naj bi za zaveznike iskali pri Cirilu Žlebotu in politični emigraciji. Njihovo delovanje naj bi bilo povezano z revijo *Slovenija* in revijo *Teorija in praksa*. Afera je dajala vzgled kot da je bila v njej ustvarjena zarota proti Kavčiču, katero pa so zanikali (Repe in Prinčič 2009, 175–176).

5.4.2.2.4 Teritorialna obramba in akcija Vrh

Afera s teritorialno obrambo je povezana z dobavo orožja, ki je prihajalo iz tujine. In je še ena afera s katero so se želeli znebiti Staneta Kavčiča (Repe in Prinčič 2009, 176).

Vse skupaj se je začelo z izjavo, ki jo je podal Tito na sestanku leta 1969 na Brionih, ko se je sestel s slovenskimi politiki. Povedal je, da je izvedel, da namerava SRS v Franciji kupiti lahko pehotno orožje, ki se lahko dobi tudi v Jugoslaviji, in zahteval pojasnilo. Vendar slovenski politiki o tem niso vedeli ničesar. Popit in Kavčič sta zatrdila, da slišita o tem prvič in da je bilo dogovorjeno, da se nabava izvrši preko JLA. Stane Kavčič je obljubil preiskavo in jo tudi izvršil. Izvedeli so, da se bodo v tujini nabavile le določene vrste najmodernejšega orožja, ki ga JLA nima. Tito je bil s to razlago zadovoljen (Repe in Prinčič 2009, 176–178).

Razprava se je ponovno odprla leta 1972, ko so odkrili ilegalne fonde orožja v Ljubljanski banki in štabu za SLO, in je trajala dolgi dve leti. Tam je bilo orožje zato, ker je Glavni štab SLO želela zgraditi učinkovit sistem SLO. Zaradi premalo finančnih sredstev so k temu pritegnili še Ljubljansko banko, da bi zbrali dovolj financ, kar jim je tudi uspelo. Ker Kavčiču niso mogli nikakor dokazati vpletenost v to afero, so ga obtožili samo politične odgovornosti (Repe in Prinčič 2009, 178–179).

5.4.2.2.5 Akcija Vrh

Akcija Vrh je nastala leta 1974 in je temeljila na sistematični obdelavi Slovenije (oborožitev Slovenije v povezavi z osamosvojitvenimi težnjami) s strani Srbije, ki jo je preučevala dobro leto. Večina obtožb, je bila zbrana v Zeleni knjigi in je temeljila predvsem na najdenih ali prestreženih podatkih avstrijskega atašeeja (Repe in Prinčič 2009, 181).

Komisija, ki je preiskovala zadevo, je ugotovila, da je bilo veliko dokazov ponarejenih in da so bile obtožbe neutemeljene in neresnične. Videno je bilo, da so jih gradili na Kavčičevi politiki, da bi na koncu pripomogle k njegovi odstavitvi (Repe in Prinčič 2009, 181).

V tej aferi se nobenega ni kaznovalo, vendar je kasneje prišlo zaradi nadaljevanja srbske aktivnosti do boja med slovensko, srbsko in obveščevalno službo JLA (Repe in Prinčič 2009, 181).

5.4.3 Epilog

Vsi napadi, kritike in očitki ki so bili namenjeni Stanetu Kavčiču so imeli skupno točko. Ta je zajemala Kavčičev t.i. glavni greh, ki je zajemal »malomeščanske in liberalistične težnje in

psevdoliberalizem. Oblast, torej partija, je liberalce in liberalizem imela za nasprotje vsemu, kar oni skrbno varujejo, kar je njihov temelj (disciplina, enotnost, centralizem itd). Tudi Kavčiča so označili za liberalca in ga imeli kot najhujšega sovražnika v svojih vrstah. Ob tem se pojavlja vprašanje s čim si je to zaslužil. V začetku bi rekli, da to izvira iz njegovega posebnega daru, saj je imel odlične voditeljske sposobnosti, poleg tega pa je imel tudi ambicije, ki jih ni skrival. Šole ni dokončal, vendar ga je dobro vodila njegova intuicija, logično mišljenje in privrženost pragmatizmu. Če povzamem je bil Stane Kavčič drugačen, neobičajen, kar pa je partijo in njeno strogo disciplino zelo zmotilo. Oblast ni bila tolerantna do drugače mislečih in samosvojih ljudi. Zato so njegovo odstranitev iz politične sfere dlje časa načrtovali. Svojemu cilju so bili bližje z vsako podtaknjeno afero, dokler na koncu Kavčič ni dejansko odstopil. (Balantič 2009; Kavčič 1988, 587–589).

Vendar pa to ni bil konec njegovega življenja, ampak so se zanj zaprla samo ena vrata. Kavčič pa je še naprej živel kot človek, kulturnik in politik. V svojih dnevnikih, ki so njegova zelo pomembna zapuščina, je analiziral politično dogajanje po njegovem odstopu. V tem času je tudi našel teoretske razlage svojih dejanj in postopkov, ki jih v času svojega funkcionarstva ni videl. Takrat je menil da to dela zaradi splošnega dobrega, vendar je šele kasneje dojel, da je s svojimi dejanji nasprotoval oblasti (Božič 2009).

Danes Staneta Kavčiča žal ni več med nami, vendar je zaradi svojih dejanj v preteklosti v slovenskem okolju globoko cenjen, saj njegovo politiko jemljejo za »temelj slovenske državnosti«. Cenjen je celo tako visoko, da so mu oktobra lanskega leta postavili doprski kip na Trgu narodnih herojev v Ljubljani. Stane Kavčič je danes lahko dober primer človeka, ki se mu je uspelo iz ekonomskega dna brez šole povzpeti na mesto vodilnega slovenskega politika v tistem času (Škerl Kramberger 2010).

6 ZAKLJUČEK

Ko je po vojni oblast prevzela Komunistična partija se je začela sprememba družbe. Nova oblast je izvedla agrarno reformo, nacionalizirala gospodarstvo, začela se je industrializacija po sovjetskem vzoru, cerkev so ločili od države itd. Vendar je prevzem oblasti spremljalo tudi nasilje. To nasilje pa ni bilo usmerjeno le v en del prebivalstva, ampak je zajemalo različne kategorije, ki so bile podvržene različnim vrstam nasilja. Med najhujše vrste nasilja zagotovo spadajo množični poboji po vojni, ki so bili največkrat izvedeni brez sojenja in v trenutku. To

je doletelo domobrance, vojne ujetnike, repatriirance in aretirane civiliste. Kot del kršenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin štejemo vse vrste komunistične represije, še posebej delovna taborišča. Druge vrste nasilja so še nasilne razlastitve premoženja (zaplemba, agrarna reforma in nacionalizacija), procesi proti duhovnikom, redovništvu in Cerkvi ter prepovedi in zaplembe tiskane besede. Ljudje, ki jih je doletela takšna usoda, so bili s strani Partije imenovani kot notranji sovražniki ali narodni sovražniki. Na tak način je Partija utemeljila svojo represijo, ki jo je uporabljala pri vladanju. Zato si je nemalokrat notranje sovražnike tudi izmislila, kar pomeni, da je bilo veliko ljudi po nedolžnem obtoženih. Veliko jih je zaradi tega tudi umrlo in nikoli niso in ne bodo dočakali pomilostitve.

Kot notranja sovražnika je oblast prepoznala tudi Edvarda Kocbeka in Staneta Kavčiča. Skupno jima je, da sta oba bila pomembni osebi v politični sferi in oba sta jo morala prisilno zapustiti, saj sta s svojim delovanjem pri Partiji povzročila nezadovoljstvo. Na tej točki lahko torej potrdim svojo hipotezo: »V političnem okolju nekdanje Jugoslavije je oblast identificirala Edvarda Kocbeka in Staneta Kavčiča kot notranja sovražnika, saj sta s svojim javnim nastopanjem odpirala tabuizirana in druga vprašanja tistega časa.« Oba sta bila »konstruirana« notranja sovražnika Partije. Tako nista bila imenovana zato, ker bi dejansko predstavljala grožnjo državi in državljanom, ampak sta predstavljala grožnjo oblasti, zato ju je ta bila zaradi zaščite svojih interesov primorana odstraniti iz politične sfere in jima onemogočiti nadaljnje delovanje.

Edvard Kocbek je veliko naredil že s tem, ko je javno spregovoril o pokolih domobrancev, kar je bilo objavljeno kot intervju v knjigi, ki jo je napisal Pahor. S tem je dvignil na noge Partijo, državljane Jugoslavije in tudi mednarodno skupnost. Tabuizirana tema tistega časa je bila od takrat naprej odprta in je sedaj pomemben del naše zgodovine. Do takrat pa se je v učbenikih za zgodovino to pomembno dejstvo izpustilo in ni bilo obravnavano, kot da se to sploh ni zgodilo.

Stane Kavčič, drugačen in neobičajen politik, ki je v politično sfero prišel iz ekonomskega dna in ga je oblast odstranila prav zaradi svojeglavosti in drugačnega mišljenja, kar ni pod nobenim pogojem tolerirala. Kavčič ni bil popolnoma zvest Partiji in se je javno zavzemal samo za tisto, za kar je mislil, da je prav in to ga je stalo politične funkcije. Kar se je nekoč zdelo narobe, danes slovenski politiki in tudi drugi povzdigujejo v višave, saj Kavčičevo politiko opisujejo kot »temelj slovenske državnosti«.

Kljub temu, da so v sistemu SLO in DS za notranje soražnike označili nacionalistične sile, anarholiberalistične, kleralistične in druge sile, Kavčič in Kocbek nista spadala v nobeno od teh kategorij. Vzrok temu je bilo to, da uradno nista bila sovražnika, kot taka ju je označila oblast zaradi njune nekonformnosti in ju pripeljala tako daleč, da sta odstopila iz svojih položajev ter se umaknila iz političnega življenja. Mislim, da se od takrat do danes glede miselnosti oblasti ni veliko spremenilo, saj še vedno gledajo zviška na tiste, ki so drugačni in si upajo povedati, kar naj bi ostalo skrito. Razlika je le v tem, da danes (vsaj uradno) ne uporabljajo več tako skrajnih sredstev.

7 LITERATURA

1. Albreht, Matjaž. 2007. »Največje morišče v Evropi«: sondiranje prikritih grobišč v Tezmem in Mariboru. *Časnik Delo*, 2 (9. avgust).
2. Balantič, Polona. 2009. *Stane Kavčič- napredni jugoslovanski politik, ker je bil revolucionarni in humanistični romantik*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/kultura/novice/stane-kavcic-napredni-jugoslovanski-politik-ker-je-bil-revolucionarni-in-humanisticni-romantik/215474> (22. avgust 2011).
3. --- 2010. *Kocbek – kriv, ker drugi niso imeli pameti za pogum*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/kultura/novice/kocbek-kriv-ker-drugi-niso-imeli-pametizapogum/225912> (22. julij 2011).
4. Begović, Ante. 1983. *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita SFRJ*. Beograd: Vojna štamparija.
5. Borak, Neven, Zdenko Čepič in Jasna Fischer. 2005. *Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
6. Božič, Kristina. 24. oktober 2009. *Stane Kavčič, politik, ki je barko prezgodaj usmeril proti zahodu*. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042309499 (22. avgust 2011).
7. Country Studies Series. 1990. *Yugoslavia- A Country Study*. Dostopno prek: <http://www.country-data.com/frd/cs/yutoc.html> (22. julij 2011).

8. Čepič, Zdenko, ur. 2010. *Slovenija- Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
9. Inkret, Andrej. 2011. *In stoletje bo zardelo*. Ljubljana: Založba Modrijan.
10. Jančar, Drago, ur. 1998. *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma s Sloveniji 1945-1990: zbornik člankov in dokumentov*. Ljubljana: Nova revija.
11. Gabrič, Aleš. 2008. *Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega Index librorum prohibitorum do ukinitve »verbalnega delikta«*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
12. Gradišek, Ivo. 1985. *Obramboslovje; politološki in sociološki vidiki sile, nasilja sodobnega sveta, ogroženosti in varnosti SFRJ*. Maribor: Razmnoževalnica TF.
13. Griesser-Pečar, Tamara. 2007. *Boj proti veri in cerkvi (1945-1961)*. Dostopno prek: <http://kp.rkc.si/dokumenti/zlozenka.pdf> (22. avgust 2011).
14. Kavčič, Stane. 1988. *Dnevnik in spomini (1972-1987)*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.
15. Kocbek, Edvard. 1991. *Dnevnik 1945*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
16. --- 1996. *Strah in pogum*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. --- 2004. *Krogi navznoter, krogi navzven*. Ljubljana: Nova revija.
18. Kralj, Albin, ur. 2005. *Globoko zgoraj: zbornik o Edvardu Kocbeku*. Ljubljana: Društvo 2000.
19. Kristan, Ivan. 1980. *Družbena ureditev SFRJ*. Maribor: Založba Obzorja.
20. Ljubičić, Nikola. 1986. *Splošna ljudska obramba- strategija miru*. Beograd: NIO Poslovna politika.
21. Melik, Anton. 1949. *Jugoslavija: zemljepisni pregled*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
22. Mikola, Milko. 1997. *Notranji sovražniki v dokumentih okrajnih partijskih komitejev z območja zgodovinskega arhiva Celje*. Celje: Zgodovinski Arhiv

23. Omerza, Igor. 2010. *Edvard Kocbek: osebni dosje št. 584*. Ljubljana: Založba Karantanija.
24. Pahor, Boris in Alojz Rebula. 1975. *Edvard Kocbek: pričevalec našega časa*. Trst: Zaliv.
25. Petrović, Rude. 1952. *Geografija Jugoslavije*. Zagreb: Seljačka sloga.
26. Pibernik, France in Jurij Kocbek. 2004. *Edvard Kocbek: Dokumentarna monografija*. Celje: Mohorjeva družba.
27. Pirjevec, Jože. 1995. *Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj, ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.
28. Puhar, Alenka. 2003. Raziskovanje skoraj popolnih umorov: akcija Sprava. *Revija Znanost, priloga časnika Delo*, 20-21 (22. september).
29. Repe, Božo. 2002. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
30. --- in Jože Prinčič. 2009. *Pred časom: portret Staneta Kavčiča*. Ljubljana: Modrijan.
31. Statistični Urad RS. 1992. *Statistični letopis: Pregled po republikah nekdanje Jugoslavije*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/1992/1992_34.pdf (3. julij 2011).
32. Škerl Kramberger, Uroš. 2010. *Stane Kavčič ob levem boku parlamenta*. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042310619> (22. julij 2011).
33. Šturm, Lovro. 2005. *Kršitev človekovih pravic v novejši slovenski zgodovini*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/poprava_krivic/Krsitev_clovekovih_pravic_v_novejsi_slovenski_zgodovini.pdf (19. avgust 2011)
34. *Ustava Socialistične Federativne Republike Jugoslavije*. Ur.l. SFRJ 9/1974 (2. junij 2011).
35. Vasle Vinko. 1992. O poveljskih pobojih je odločalo vodstvo jugoslovanske armade. *Časnik Delo*, 2 (1. julij).

36. Vilić, Dušan in Milan Ateljević. 1983. *Specialna vojna: obramba in zaščita*. Beograd: ČZO Poslovna politika.
37. Vršec, Milan. 1988. *Sodobna varnost in družbena samozaščita v SFRJ*. Ljubljana: Delavska enotnost.
38. Vučinić, Milan. 1979. *Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita SFRJ II*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
39. Žajdela, Ivo. 1992. Kočevska, dežela posebnosti v najslabšem. *Časopis Slovenec*, 26 (13.junij).
40. Žižmond, Egon. 1979. *Družbenoekonomske razmere v Jugoslaviji*. Ljubljana: ČZDO Komunist, TOZD Komunist.